

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.61/.64
DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/25>

МЕДІАЦІЙНІ УГОДИ (ДОГОВОРИ) ЩОДО ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

MEDIATION AGREEMENTS ON THE SETTLEMENT OF FAMILY DISPUTES

Амеліна А.С., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Колокольна Н.С., магістр
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена аналізу правової природи та видів договорів у сфері медіації як одного з альтернативних способів вирішення сімейних конфліктів. У статті виокремлені особливості проблеми запровадження процедури сімейної медіації як альтернативного способу вирішення суперечок і розв'язання конфліктів, її переваги та недоліки. Також наукова стаття містить авторську думку та певні пропозиції про доцільність її застосування в сімейних справах на прикладі розірвання шлюбу. Було визначено базові принципи та правила проведення процедури сімейної медіації та реалізація домовленостей, досягнутих у ході її. Досліджено еволюцію правового регулювання застосування медіації під час вирішення сімейних спорів, а також здійснено загальну характеристику правового регулювання застосування медіації під час вирішення сімейних спорів;

Стаття присвячена висвітленню сутності та правової природи медіаційних угод щодо сімейних спорів та аналіз проблем застосування медіації під час сімейних конфліктів. Пропонується власний підхід до того, в якій формі можуть закріплюватись домовленості, досягнуті сторонами під час мирного вирішення сімейного спору; яким документом може закріплюватись мирне вирішення сімейного спору; що саме можна передбачити в договорі, яким закріплюється мирне вирішення сімейного спору; які види договорів можуть бути укладені з метою закріплення мирного вирішення сімейних спорів. Окрема увага приділена договору як формі забезпечення застосування медіації під час вирішення сімейних спорів, досліджено питання його правового регулювання. Визначені передумови запровадження застосування медіації під час вирішення сімейних спорів в Україні. Розкрито перспективи впровадження в Україні медіації, окреслено окремі проблеми, які гальмують цей процес, та сформульовано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: медіація, альтернативні методи вирішення правового спору, медіаційне застереження, справи про розірвання шлюбу, договір про проведення медіації, сімейний спір, примирення, громадянське суспільство, європейські стандарти, угода про результати медіації.

The article is devoted to the analysis of the legal nature and types of mediation agreements as one of the alternative ways of resolving family conflicts. The article highlights the peculiarities of the problem of introducing family mediation as an alternative way of resolving disputes and resolving conflicts, its advantages and disadvantages, as well as a scientific article containing the author's opinion and some suggestions about the expediency of its use in family cases, such as divorce. The basic principles and rules for conducting the family mediation procedure and the implementation of the agreements reached during the course were determined. The evolution of the legal regulation of the use of mediation in the resolution of family disputes is investigated. And also the general characteristic of legal regulation of the use of mediation in the settlement of family disputes has been made;

The article deals with the nature and legal nature of mediation agreements on family disputes and the analysis of problems of mediation in family conflicts. It proposes its own approach to the form in which the agreements reached by the parties in the amicable settlement of a family dispute can be enshrined; by what document can the peace settlement of the family dispute be fixed; what exactly can be envisaged in a treaty fixing the peaceful settlement of a family dispute; what types of contracts can be concluded to secure the peaceful resolution of family disputes. Particular attention is paid to the contract as a form of ensuring the use of mediation in the resolution of family disputes, the question of its legal regulation is explored. The prerequisites for introducing mediation in resolving family disputes in Ukraine are identified. Prospects of implementation of mediation in Ukraine are outlined, some problems that hinder this process are outlined and proposals for their elimination are formulated.

Key words: mediation, alternative dispute resolution methods, mediation reservation, cases of divorce, mediation agreement, family dispute, reconciliation, civil society, European standards, mediation results agreement.

Постановка проблеми. Останнім часом все частіше можна знайти альтернативні практики вирішення юридичних конфліктів, не вдаючись до класичних судових процесів. Однією з таких альтернатив є широкомасштабна процедура застосування медіації в європейських країнах.

У світі вирішення спорів (вирішення конфлікту) медіація займає одне з провідних місць, оскільки цей інститут надає можливість вибору альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів між сторонами сімейного спору.

Ефективність медіації доведена численними дослідженнями, проведеними в країнах англосаксонської правової сім'ї, відповідно до яких 80% справ кожної пари, що звертаються до посередників, вирішуються шляхом конфлікту перед судом. Майже 90% усіх подружніх пар, які

звертаються за допомогою, залишаються задоволеними досягнутою домовленістю.

Щодо цього існує інтерес до теоретичних та практичних основ застосування медіації, зокрема стосовно угод, укладених до та під час посередництва, оскільки медіація має договірну основу. Відсутність теоретичної основи особливостей укладання, виконання, зміни та припинення угод та договорів у сфері посередництва може призвести до проблем у належному виконанні договірних відносин як у сфері медіації, так і у спорі, що підлягає вирішенню. Слід зазначити, що регулювання договорів про посередництво (медіацію) має полягати в розробленні правової конструкції угоди про медіацію і має стати запорукою довіри громадськості до посередництва. Однак відсутність загальної термінології ускладнює

сприйняття певною мірою процедуру медіації та її правові наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідження питань, пов'язаних із застосуванням альтернативних методів під час вирішення сімейних спорів, проводили: В. Баранова, О. Боброва, Н. Бондаренко-Зелінська, Я. Валюк, О. Вашук, Ю. Губар, С. Задорожна, Г. Єременко, В. Кудрявцева, В. Маляренко, Л. Мамчур, Т. Подковенко, Н. Прокопенко, В. Тісногуз, К. Шершун та ін.

Значний внесок становлять праці таких зарубіжних учених, як Д. Ральф, Г. Пун, Н. Ендрюс, Менон і Фред Шоневіль, Н. Александер, Х. Бесмер, Е. Ватцке, Л. Герін, П. Ловенхайм, Г. Девіс, М. Манн, Х. Мессмер, С. Пен, М. Робертс, Дж. Уінслейд та ін.

Мета статті – визначення сутності та правової природи медіаційних угод щодо сімейних спорів та аналіз проблем застосування медіації під час сімейних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує досить нова концепція медіації, хоча фундаментальних наукових досліджень у цій сфері не було, але багато дослідників були зацікавлені в цьому, адже питання досить активне.

Медіація є ефективним альтернативним способом врегулювання спору через посередника, який не є представником публічної влади, не виконує функцій судді та не приймає остаточного рішення. Світова практика свідчить, що медіація є більш ефективною, ніж звернення до суду. Суд вважається останньою інстанцією, на яку посилаються сторони конфлікту, якщо посередництво не могло його вирішити.

В Україні медіація не настільки поширена через відсутність правового регулювання інституту медіації, а також незнання і, як наслідок, через недовіру до пересічних громадян. На жаль, на даний момент в Україні не існує профільного закону, який би регулював усі важливі аспекти та умови процедури посередництва, але законодавство нашої країни містить низку норм, які є основою його практичного застосування. Зокрема, ст. 55 Конституції України закріплює право кожного захищати свої права в будь-якому, не забороненому законом порядку. [1]. Таким чином, медіація – це механізм, придатний та дозволений для використання в Україні. Згідно з ч. 7 ст. 49 ГПК України сторони можуть укласти мирову угоду (тобто досягти мирного врегулювання спору) на будь-якій стадії судового розгляду. Відповідно до ст. 124 Конституції України закон може передбачати обов'язковий досудовий порядок вирішення спорів. В іншому випадку посередництво може бути ефективним досудовим врегулюванням спору.

Згодом Указом Президента № 276/2015 від 20 травня 2015 року було затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки (п. 5.4. медіація та посередництво) [5].

Наприкінці 2015 року у Верховній Раді України було зареєстровано кілька проектів Закону «Про медіацію». За основу було взято законопроект № 3665, який навіть пройшов у першому читанні, але був відхилений та відкликаний з розгляду 28.02.2019 р. [2].

05.07.2019 р. У Верховній Раді зареєстровано проект Закону № 10425 «Про діяльність у сфері медіації». Цей законопроект пропонував урегулювати визначення термінів, принципів медіації та порядок його проведення як досудового, так і позасудового порядку врегулювання спору, статусу посередника, процедури набуття права на здійснення медіації, вимоги до навчання та відповідальності посередників [3].

Запровадження медіації як обов'язкового досудового способу вирішення спорів могло б стати успішною реалізацією ст. 124 Основного Закону України [1]. Такі зміни можуть вирішити питання про переваження судів та суттєво зменшити кількість спорів, які потрапляють до судів і нарешті врегулюють інститут медіації. Однак

29.08.2019 р. проект закону був відкликаний, а питання медіації в Україні залишається неврегульованим на законодавчому рівні.

Головним у дослідженні договорів у сфері медіації є визначення сфери їх застосування, що дасть можливість визначити наявність договорів та їх класифікацію [6, с. 171].

Договірні відносини у сфері медіації можуть виникати як до, так і після виникнення суперечки з метою початку процедури медіації. Тому договори у сфері медіації мають різні правові структури, призначення, предмет, форму тощо.

В іноземних законодавчих актах та науковій юридичній літературі застосовують три терміни щодо видів договорів у сфері медіації: a mediation clause (медіаційне застереження), a mediation agreement чи a contract to mediate (медіаційний договір) та a mediated settlement agreement (угода, укладена за результатами медіації). У вітчизняному та перспективному законодавстві використовуються такі терміни, як «згода про застосування посередництва (медіації)», «медіаційна угода (угода про примирення)» «договір за результатами медіації» та «медіаційне застереження» «договір про проведення медіації» та «угода за результатами медіації» [6, с. 172].

Медіація покликана задовольнити інтереси всіх учасників та знайти відповідне рішення, в якому не буде переможців та переможених. Досить часто після процедури посередництва учасники продовжують співпрацювати та спілкуватися. Це особливо важливо для сімейних спорів.

Сьогоднішні реалії підштовхують нас до неформальної альтернативи судовим процесам у сімейних відносинах, оскільки сторони мають спільний інтерес, заснований на емоційній прихильності один до одного, дітях, спільному майновому та майновому зобов'язанням. Ось чому сімейні суперечки важко вирішити.

Залежно від необхідності вирішення конкретного сімейного спору або конфлікту в сімейних відносинах результат переговорів (медіації) може бути визначений у різних документах.

Розроблені рішення з використанням медіаторів перевіряються на реалістичність та доцільність. Деталі доповнюються та обробляються, формується остаточне рішення, яке задовольняє всіх учасників. На прохання сторін угоди викладаються у письмовій формі. Для підготовки договору для цієї мети можуть бути залучені спеціалісти. Це особливо корисно, коли така угода подається до суду як мирова угода.

Для аналізу правової природи угод у сфері посередництва (медіації) такі угоди слід розглядати як юридичний факт – правочин, як правовідносини, як документ. Можна припустити, що найпоширенішим видом медіаційного договору є той, який виник зі спірних цивільно-правових відносин, укладений сторонами без передачі спору до суду та є цивільним правочином, спрямованим на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків сторін.

Враховуючи це припущення, можна сформулювати такі характеристики угоди:

- 1) консенсусний характер;
- 2) термін дії визначається відповідно до вимог цивільно-правових правочинів;
- 3) письмова форма;
- 4) багатосторонність.

При цьому слід відзначити спеціальну договірну конструкцію та наявність спеціальної мети – вирішення спору. «Що стосується напряму дій, юридичної мети цієї угоди, то цей договір є цілком (повністю) незалежним».

В юридичній літературі та законодавстві існує декілька підходів до визначення переліку істотних умов договору про медіацію, зокрема таких, як:

- 1) дата, час та місце договору про медіацію;

2) імена сторін суперечки (конфлікту), імена та ініціали, посади їхніх представників із зазначенням повноважень;

3) предмет спору (конфлікту);

4) інформація про медіатора (ів), вибраного сторонами медіації;

5) строки, порядок та розмір витрат, пов'язаних із медіацією, а у випадку медіації на професійній основі – сплата гонорару медіатору за медіацію;

6) мова посередництва;

7) зобов'язання сторін щодо конфіденційності медіації та наслідки невиконання такого зобов'язання;

8) підстави та ступінь відповідальності посередника, який бере участь у врегулюванні спору сторін медіації, за дії (бездіяльність), що спричинили збитки для сторін медіації;

9) реквізити сторін (ідентифікаційні дані, місце проживання, контактні телефони);

10) строк проведення медіації;

11) порядок проведення медіації.

Медіаційна угода (угода про посередництво) є результатом врегулювання спору за допомогою кваліфікованого нейтрального посередника (медіатора). У цьому документі сторони сформулювали укладені ними угоди на добровільній основі, захищаючи насамперед їхні права та інтереси та враховуючи права та інтереси іншої сторони, а якщо у пари є дитина, то спочатку і передусім – її інтереси. Угода про посередництво (медіацію) – це цивільно-правовий договір, який виконується на основі добровільності та добросовісності, тобто кожна сторона особисто зацікавлена у виконанні умов, передбачених договором для виконання другою стороною. Досить високий рівень добровільної реалізації таких угод зумовлений характером та принципами процесу прийняття сторонами умов договору. Медіація дозволяє сторонам на рівних умовах знайти вихід із важкої ситуації, яка максимально відображатиме їхні потреби та дасть змогу здійснювати свої інтереси.

Таким чином, якщо ми розглянемо медіаційну угоду в контексті особистої зацікавленості сторін у справедливому виконанні її умов, то необхідність будь-якого іншого законного завершення переговорів сторін просто усувається.

Однак, якщо сторони мають таку потребу, домовленості сторін можуть бути затверджені у формі мирової угоди (у разі коли судові процеси одночасно проводяться з посередництвом) та прописані в рішенні суду. Через специфіку медіації сторони врегулювання спорів можуть домовитися з будь-яких питань, включаючи обставини, що виходять за встановлені судом вимоги. Крім того, договір про посередництво (медіаційна угода) може бути посвідчений у нотаріуса.

Залежно від рівня довіри до іншої сторони, домовленості, досягнуті між сторонами сімейного спору, можуть бути викладені як усно, так і в письмовій формі.

Саме письмова форма фіксації всіх аспектів мирового врегулювання спору є надійнішим захистом інтересів кожної зі сторін, оскільки дозволяє чітко визначити предмет угоди, забезпечити рівне розуміння кожної зі сторін порядку виконання своїх зобов'язань, а також дозволяє посилатися на такий документ у разі невиконання стороною передбачених дій.

Переважає кількість договорів, що фіксують мирне врегулювання сімейного спору, підлягає нотаріальному посвідченню. Однак така вимога законодавством прямо не встановлена.

Для формального закріплення ходу переговорів та їхнього результату сторони складають протокол переговорів з можливістю підписання протоколу всіма учасниками переговорів та посередником (медіатором), який бере участь у врегулюванні спору.

Серед договорів, укладених у результаті переговорів щодо вирішення сімейних спорів, можуть бути:

1. Шлюбний договір – регулює майнові та немайнові відносини подружжя, особливості використання спільного майна та інші питання сімейного життя.

2. Договір про поділ майна подружжя – регулює майнові питання подружжя.

3. Угода про аліменти – регулює питання матеріального забезпечення подружжя та дітей.

4. Угода про участь у вихованні дітей – регулює питання визначення місця проживання дитини, подружжя, питання участі у вихованні дітей кожного з подружжя, правила зустрічей з дітьми одного з подружжя, який не живе з ними, питання про підтримку дитини, їхню освіту, питання безпеки та здоров'я дітей подружжя тощо.

Ці документи можуть врегулювати всі питання сімейних відносин, як матеріальні, так і нематеріальні, щодо яких виникає суперечка, або для уникнення таких.

Перелічені договори укладаються в нотаріальній формі, за винятком угоди про участь у вихованні дітей, яку можна укласти письмово, хоча для забезпечення виконання зазначеного договору доцільніше укласти його в нотаріальній формі.

Відповідно до принципу свободи договору, закріпленого в ст. 627 Цивільного кодексу України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [4].

У договорі сторони можуть закріпити будь-які домовленості, які вони досягли під час мирного врегулювання сімейного спору, якщо ці домовленості не суперечать чинному законодавству. Тип договору, що забезпечує мирне врегулювання спору, залежить від характеру спору. Залежно від предмета спору договір може бути моністичним або змішаним.

Вважається, що розробляти структуру та стандартні умови договорів про медіацію повинні медіаторські організації та громади-посередники, враховуючи об'єктивну доцільність включення до складу домовленості про результати медіації: 1) інформації про сторони, посередника та предмет спору; 2) умови, узгоджені сторонами їх реалізації.

Слід зазначити, що істотні умови договору про посередництво можуть залежати від вибраної сторонами правової структури відповідного договору.

Враховуючи викладене, можемо сформулювати основні критерії недійсності угоди про результати посередництва: 1) недотримання вимоги до форми договору; 2) наявність у ньому положень, що суперечать законам України, інтересам держави та суспільства, моральним принципам; 3) неможливість встановлення суті, строків та умов виконання зобов'язань сторонами.

Висновки. Оскільки медіація носить договірний характер, процес посередництва можна розглядати як послідовність договірних відносин. Здебільшого медіаційні угоди мають цивільно-правовий характер, хоча правова природа та дія медіаційних угод та договорів зазвичай виходить за межі правовідносин, які вони врегульовують, адже медіаційні угоди та договори не обмежені лише нормами права, а й застосовують категорії моралі, добросовісності, етики, справедливості.

Вирішення спору за допомогою процедури посередництва економить час, зменшує витрати на вирішення спору, надає сторонам вигідні рішення для обох сторін, яке кожна сторона добровільно реалізує та запобігає виникненню таких конфліктів у майбутньому. У результаті медіації зменшується конфлікт, поліпшуються стосунки між членами сім'ї, підтримується особистий контакт між батьками та дітьми, і тому його значення у вирішенні сімейних суперечок є значним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Промедіацію: Закон України. Проект № 3665 від 17.12.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 19.03.2020).
3. Про діяльність у сфері медіації : Закон України. Проект № 10425 від 05.07.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66139 (дата звернення 19.03.2020).
4. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 19.03.2020).
5. Про Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2762015-19002> (дата звернення: 19.03.2020).
6. Мазаракі Н.А. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171–175.